

Regionalne pracownie krajoznawcze

Popularyzacja krajoznawstwa, a zwłaszcza poradnictwo krajoznawcze, dość szybko znalazły się w centrum zainteresowania działaczy i władz Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego. Potrzebę powołania pracowni krajoznawczej odnotowano w uchwale III Krajowego Zjazdu Delegatów. Prezydium Zarządu Głównego PTTK powołało do życia taką placówkę, uchwałą z 27 sierpnia 1959 roku, jako wyodrębnioną komórkę, która zajmowała się organizacją poradni turystyczno-krajoznawczych w PTTK, wprowadzeniem kartotek krajoznawczych, opracowaniem zasad inwentaryzacji krajoznawczej, szkoleniem inwentaryzatorów, przygotowaniem i wydawaniem materiałów szkoleniowych. Pracownia współdziałała przy opracowywaniu programów niektórych imprez turystycznych, rozpoczęła też przygotowanie do druku informatorów-przewodników tras centralnych i tranzytowych (opracowano łącznie 5 tras). Ponadto na zlecenie ówczesnego Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki podjęła opracowanie biblioteczki różnych dyscyplin turystyki kwalifikowanej. Pracownia ta działała do 1968 roku.

W połowie lat 60-tych zaczęto dążyć do powołania regionalnych pracowni krajoznawczych. 27 kwietnia 1967 r. prezydium Zarządu Głównego PTTK podjęło decyzję o zamiarze powołania pięciu regionalnych pracowni krajoznawczych. Określono warunki, jakie musiał spełnić okręg PTTK, aby na jego terenie mogła powstać pracownia. Pod koniec tego roku do ZG PTTK wpłynął plan pracy i projekt preliminarza Międzyokręgowej Pracowni Krajoznawczej Łódź-Kielce z siedzibą w Łodzi. Pracownię powołano z dniem 1 stycznia 1968 r. Również w 1967 roku, 5 grudnia, Okręg Lubelski PTTK wystosował pismo do ZG PTTK o powołanie RPK z zasięgiem na woj. lubelskie i białostockie. W marcu 1968 roku wpłynął wniosek o powołanie pracowni w Poznaniu. Wnioskodawcy informowali w piśmie przewodnim, że opóźnienie w przesłaniu wniosku spowodowane było poszukiwaniem właściwego lokalu, z którego to dość szybko przeniesiono pracownię do

Oddziału PTTK w Ostrowie Wielkopolskim. W kwietniu 1968 roku Okręg Gdański PTTK informował, że także i u nich pracownia już działa i potrzebne jest finansowe wsparcie Zarządu Głównego. Kolejną placówką powołaną jeszcze w 1968 roku była pracownia we Wrocławiu z siedzibą przy oddziale „Śródmieście”.

Potrzeba powołania regionalnych pracowni musiała być znaczna, skoro od ogłoszenia zamiaru przez ZG PTTK do spełnienia warunków i powołania pierwszej placówki upłynęło zaledwie osiem miesięcy. Czasokres od wpłynięcia wniosku do powołania przez ZG PTTK innych pracowni nie przekraczał zazwyczaj kilku miesięcy. Z pism, będących w posiadaniu Komisji Krajoznawczej ZG PTTK, można wnioskować, że było to na ogół powodowane zmianą pierwotnie planowanego na pracownię lokalu na inny. Tak więc przed Kongresem Krajoznawczym, który odbył się w 1970 roku w Gdańsku działało pięć pracowni, a doświadczenia tych placówek upoważniły do wnioskowania o rozszerzenie tej działalności i tworzenie pracowni przy wszystkich okręgach PTTK.

Podjmując decyzję o poszerzeniu sieci pracowni zadbano jednocześnie o stworzenie regulaminu określającego zasady powoływania i działania Regionalnych Pracowni PTTK. Regulamin taki został wprowadzony w życie zarządzeniem nr 20/72 Zarządu Głównego PTTK z 23 listopada 1972 r. Określono w nim warunki, jakie muszą być spełnione, aby w okręgu powołana została pracownia, a także rolę i zadania pracowni. Zawarto tam następujące stwierdzenia:

— Pracownie krajoznawcze są organami okręgowych komisji krajoznawczych i działają według wytycznych Komisji Krajoznawczej ZG PTTK. Zakresem swym obejmują teren okręgu. (W tym czasie działało 18 okręgów — we wszystkich miastach wojewódzkich oraz w Warszawie, gdzie siedzibę swą miał Okręg Mazowiecki PTTK, obejmujący teren woj. warszawskiego oraz Okręg Warszawski dla Stolicy).

— Podstawowym zadaniem pracowni jest gromadzenie, opracowywanie i rozpowszechnianie materiałów krajoznawczych z terenu działania, poradnictwo oraz popularyzacja idei krajoznawstwa.

— Pracownia prowadzi bibliotekę, wypożyczalnię przeźrocy, fotogramów i innych materiałów krajoznawczych, dysponuje środkami audiowizualnymi i pomocami naukowymi niezbędnymi do przeprowadzenia prelekcji, odczytów i tp., a także szkolenia kadry turystycznej. Pracownia współpracuje ze statutowymi komisjami PTTK, towarzystwami regionalnymi oraz placówkami naukowymi i kulturalnymi w zakresie zagadnień krajoznawczych i turystycznych.

Regulamin dość szczegółowo określał zadania dotyczące gromadzenia materiałów krajoznawczych regionu, popularyzacji krajoznawstwa oraz kwestie organizacyjne. Sprawy finansowania działalności ujęte były następująco: „Środki na działalność pracowni zapewnia Zarząd Główny PTTK w budżecie zarządu okręgu PTTK”.

W 1975 roku, po reformie administracyjnej kraju powołanych zostało 49 zarządów wojewódzkich PTTK. Likwidacji uległ Okręg Mazowiecki, a wraz z nim regionalna pracownia krajoznawcza. Zbiory i majątek przejął Stołeczny ZW PTTK, który po kilkuletniej przerwie reaktywował działalność pracowni. Komisja Krajoznawcza ZG PTTK wystąpiła na początku 1976 roku z propozycją stworzenia około 20 placówek, z których każda obejmowałaby działalnością teren 2 lub 3 sąsiadujących ze sobą województw. Pozwoliłoby to prowadzić pracę krajoznawczą

w regionie nie ograniczając jej do często sztucznych granic administracyjnych, a także integrować kadre programową Towarzystwa. Dążenia do samodzielności, zwłaszcza w nowo powstałych województwach były jednak bardzo silne. Do Komisji Krajoznawczej ZG PTTK zaczęły więc napływać coraz liczniejsze, dobrze zresztą umotywowane wnioski o powołanie regionalnej pracowni krajoznawczej z zasięgiem działania na teren województwa. I tak na koniec roku 1979, który poprzedzał Kongres Krajoznawczy w Płocku, pracownie działały w: Białymstoku, Chełmie, Gdańsku, Katowicach, Kielcach, Koszalinie, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Olsztynie, Rzeszowie, Toruniu, Wałbrzychu, Wrocławiu oraz w ZW woj. suwalskiego z siedzibą w Giżycku i woj. zielonogórskiego z siedzibą w Żaganiu. Regionalna Pracownia Krajoznawcza działająca w Ostrowie Wielkopolskim na skutek zmian administracyjnych stała się pracownią woj. kaliskiego.

W latach 1970-80 bezpośrednie powiązania pomiędzy Komisją Krajoznawczą ZG PTTK a regionalnymi pracowniami znacznie zmalały, bowiem Komisje krajoznawcze zarządów wojewódzkich lub powołane przez nie rady programowe sprawowały praktycznie nadzór merytoryczny nad pracowniami. W wielu przypadkach doprowadziło to do rozwinięcia ciekawej działalności wydawniczej, popularyzatorskiej, czy też specjalizacji ogólnopolskiej jak np. w lubelskiej pracowni, która zajęła się szczególnie problematyką kolekcjonerstwa krajoznawczego. Większość pracowni prowadziła swą działalność skupiając nieliczne, ale aktywne grono stale współpracujących z pracownią krajoznawców oraz docierając ze swym programem do jednostek terenowych PTTK, środowiska nauczycielskiego, placówek kulturalnych czy wyższych uczelni. Po Kongresie Krajoznawczym w Płocku uwaga Komisji Krajoznawczej ZG PTTK ponownie skoncentrowała się na regionalnych pracowniach krajoznawczych. Coraz liczniejsze grono działaczy widziało w nich główne ośrodki pracy programowej i szkoleniowej Towarzystwa. W roku 1982 Zarząd Główny PTTK zastrzegł sobie prawo decyzji w sprawie zatrudnienia konkretnego kandydata na stanowisko kierownika regionalnej pracowni krajoznawczej. Jednocześnie dostrzegając dorobek tych placówek i korzyści, jakie płyną z ich pracy dla jednostek terenowych PTTK, zawarł obowiązek dofinansowywania działalności pracowni z Funduszu Pomocy Oddziałom. Od 1980 roku Komisja Krajoznawcza ZG PTTK organizuje coroczne narady szkoleniowe kierowników regionalnych pracowni starając się w ten sposób wpływać na podnoszenie poziomu ich pracy oraz nawiązywanie bezpośredniej współpracy między pracowniami. Sprawa właściwego funkcjonowania w Towarzystwie pracowni i wykorzystywania ich niemałego dorobku przez kadry programowe PTTK była też tematem obrad II Ogólnopolskiego Spotkania Zasłużonych Instruktorów Krajoznawstwa i Instruktorów Krajoznawstwa Polski. Również od 1984 roku regionalne pracownie krajoznawcze PTTK znalazły swe stałe miejsce w dotacjach Centralnego Funduszu Turystyki i Wypoczynku, co w bardzo znaczący sposób wpłynęło na poszerzenie i wzbogacenie ich działalności programowej.

W latach 1985-87 członkowie Komisji Krajoznawczej ZG PTTK dokonali szczegółowej lustracji pracowni. Zebrany materiał posłużył do przedstawienia informacji o warunkach działania i dorobku tych placówek oraz projektu noweliza-

cji regulaminu Zarządowi Głównemu PTTK. 29 stycznia 1988 r. prezydium ZG PTTK uchwaliło znowelizowany „Regulamin Regionalnej Pracowni Krajoznawczej PTTK”. Regulamin praktycznie usankcjonował rolę, jaką z biegiem lat zaczęły pełnić pracownie. Obecnie cele działania pracowni zostały określone następująco:

— RPK rozwija twórczo idee krajoznawstwa, ugruntowując stare i wypracowując nowe kierunki, formy oraz metody pracy krajoznawczej.

— RPK ułatwia wdrażanie idei i osiągnięć programowych w PTTK oraz popularyzuje je poza Towarzystwem, wnosząc wkład do ogólnonarodowej kultury.

— RPK skupia aktyw krajoznawczy regionu na płaszczyźnie wspólnoty zainteresowań i współpracy, integruje twórczą działalność klubów i komisji, tworząc krajoznawcze forum członków PTTK oraz nowoczesną bazę warsztatową dla potrzeb krajoznawstwa.

— RPK ułatwia pracę krajoznawczą członkom PTTK i innym zainteresowanym osobom oraz instytucjom.

Określając kierunki działania położono większy nacisk na inwentaryzację krajoznawczą oraz gromadzenie i zabezpieczanie przed zniszczeniem materiałów stanowiących dorobek i tworzących historię Towarzystwa.

W dziesięcioleciu 1980-89 liczba pracowni podwoiła się. W końcu 1989 roku Regionalne Pracownie Krajoznawcze PTTK działały w: Białej Podlaskiej, Białymstoku, Bydgoszczy, Chełmie, Elblągu, Gdańsku, Jeleniej Górze, Kaliszu, Katowicach, Kielcach, Koszalinie, Krakowie, Legnicy, Lesznie, Lublinie, Łodzi, Łomży (w Grajewie), Olsztynie, Opolu, Ostrołęce, Poznaniu, Radomiu, Rzeszowie, Siedlcach, Sieradzu, Suwałkach, Szczecinie, Toruniu, Wałbrzychu, Warszawie, Wrocławiu, Zamościu i Zielonej Górze. Zarówno warunki lokalowe jak i rozmiary oddziaływania pracowni są niejednokrotnie nieporównywalne. Spośród pracowni, które w ostatnich latach posiadały duże lokale, bogate i różnorodne zbiory jak też stosowały ciekawe formy oddziaływania wymienić należy RPK w Bydgoszczy, Gdańsku, Kielcach, Lublinie, Łodzi, Rzeszowie i Szczecinie.

W regionalnych pracowniach prowadzone są wyspecjalizowane biblioteki zawierające przeciętnie 2-3 tys. woluminów, kilkaset map, kilka tytułów czasopism i druki ulotne. Najbogatsze zbiory biblioteczne posiada RPK w Gdańsku (ponad 15 000 wol.). Pracownie gromadzą fotogramy wystawowe, wglądówki, przeźroczka, negatywy, tu na uwagę zasługują zbiory lubelskie i kieleckie, ale godny odnotowania jest fakt, że dość licznymi tego typu zbiorami dysponują pracownie w mniejszych ośrodkach takich jak np. Biała Podlaska, Sieradz. W łódzkiej RPK w 1989 roku zbiory fotograficzne przekazano do nowo utworzonego ogólnopolskiego Centrum Fotografii Krajoznawczej PTTK.

Większość pracowni gromadzi ze swego terenu pocztówki krajoznawcze, plakaty, znaczki z imprez. Najbogatsze zbiory kolekcjonerskie znajdują się w lubelskiej RPK, która od kilkunastu lat jest siedzibą Podkomisji Kolekcjonerstwa Krajoznawczego ZG PTTK. W wielu pracowniach prowadzone są księgi zasłużonych działaczy Towarzystwa, pracownia w Toruniu może poszczycić się księgą zasłużonych działaczy PTT, PTK i PTTK. Pracownie gromadzą również inne zbiory specjalne np.: grafiki w Białej Podlaskiej, medali i medalionów w Chełmie i Zamościu, pieczętek z imprez w Elblągu, ceramiki, minerałów i drzeworytów w Jeleniej Górze, albumów-fotokronik w Kaliszu, taśm wideo w Kielcach

i Suwałkach, raportów polskich i zagranicznych dotyczących ochrony środowiska w Krakowie, ekslibrisu w Lesznie i Opolu, prac z kampanii programowej w latach 1975-79 pod hasłem „Polska naszych dni” (najbogatszy zbiór — 2000 pozycji), prowadzonej w Rzeszowie, śpiewników turystycznych w Toruniu. Na specjalne odnotowanie zasługuje zbiór 16 kaset wideo o tematyce krajoznawczej wykonanych na podstawie scenariuszy opracowanych przez Regionalną Pracownię Krajoznawczą w Bydgoszczy i na jej zlecenie.

Regionalne Pracownie Krajoznawcze odgrywają także niezwykle ważną rolę w dokumentowaniu inwentaryzacji krajoznawczej Polski. Tu bowiem gromadzone są karty inwentaryzacyjne — plon inwentaryzacji krajoznawczej poszczególnych gmin, z terenu danego województwa. Warto podkreślić, że w RPK w Koszalinie i Kaliszu zgromadzono już kompletną dokumentację inwentaryzacji krajoznawczej tych województw. Do roku 1990 bowiem zinwentaryzowano tam wszystkie jednostki administracyjne województwa.

Większość pracowni prowadzi też działalność wydawniczą — jest ona bardzo różnorodna i obejmuje opisy szlaków, opracowania krajoznawcze dla potrzeb imprez i szkolenia, monografie, informatory wojewódzkie. Niektóre RPK wydają ponadto czasopisma regionalne PTTK. Najmłodsze z nich to „Podlasie”, „Na sieradzkich szlakach”, „Jaćwież”.

Pracownie są wreszcie zapleczem dla szkolenia społecznych kadr turystycznych, organizują bowiem sesje krajoznawcze, wystawy, prelekcje krajoznawcze, współpracują z regionalną prasą, domami kultury, towarzystwami regionalnymi itp. Zbiory RPK są coraz częściej wykorzystywane przez piszących prace magisterskie i podyplomowe. W wielu pracowniach prowadzona jest praca szkoleniowo-popularyzatorska z młodzieżą.

Wyposażenie techniczne w sprzęt audiowizualny, fotograficzny, specjalistyczny jest bardzo zróżnicowane i w dużej mierze zależy od warunków lokalowych pracowni.

Regionalnych Pracowni Krajoznawczych nie sposób ocenić. Nie można bowiem zastosować przy ocenie jednoznacznych kryteriów. Każda bowiem RPK jest trochę inna w działalności, każda jest stworzona przez działaczy społecznych na miarę możliwości ośrodka, w którym funkcjonuje, skupia kadrę i działaczy Towarzystwa rozmiłowanych we własnym regionie i posiada swój odrębny charakter. Nieporównywalne są też możliwości oddziaływania zasobnej, ponad 20 lat działającej pracowni w Gdańsku czy Lublinie z niewielkimi placówkami w Gorzowie czy Ostrołęce.

Natomiast trzeba stwierdzić, że rola Regionalnych Pracowni Krajoznawczych dla rozwoju krajoznawstwa, jego popularyzowania, oddziaływania na członków i działaczy PTTK, a szerzej i na całe społeczeństwo jest nie do przecenienia. Najistotniejszym miernikiem ich wartości jest więc to na ile są potrzebne i pomocne we własnym środowisku, na ile jednoczą programową kadrę PTTK.

Na zakończenie nie sposób pominąć kadry zawodowej zatrudnionej w pracowniach. Tylko w kilku przypadkach w pracowniach jest półtora lub dwa etaty, w zasadzie są to placówki jednoetatowe. Ludzie zatrudnieni na stanowiskach kierowników RPK, albo dość szybko nie wytrzymują wymagań i rezygnują z tego rodzaju pracy, albo wiążą się z pracownią na wiele lat będąc motorem ich działalności i osiągnięć.